

Ks. ANDRZEJ KICIŃSKI¹

KUL LUBLIN

LEWICOWE KRUCJATY PRZECIWKO KRZYŻOWI I NAUCE RELIGII RZYMSKOKATOLICKIEJ W SZKOLE PUBLICZNEJ

Treść: Wstęp; 1. Krucjata Bieruta przeciwko Krzyżowi i nauczaniu religii w Polsce – stalinizm w Polsce (1944-1956); 2. Krucjata Gomułki – wyrzucenie religii ze szkół (1956-1970); 3. Krucjata Jaruzelskiego – akcja dekrucyfikacyjna (1980-1990); Zakończenie; Streszczenie; Summary: *Left-wing crusades against the Cross and the Roman Catholic religious education in a public school*; Bibliografia.

Słowa kluczowe: walka o wolność sumienia i wyznania, Polska, polityka lewicowa, nauczanie religii rzymskokatolickiej, katecheza, szkoła, parafia.

Keywords: the battle for freedom of conscience and religion, Poland, left-wing politics, Roman Catholic religious education, catechesis, school, parish.

Wstęp

W historii Polski ataki lewicy na obecność symboli religijnych, zwłaszcza krzyży w przestrzeni publicznej, czy próby usunięcia nauczania religii rzymskokatolickiej ze szkół publicznych to swoisty papierek lakmusowy szerszego problemu, który pozwala przetestować reakcję społeczeństwa, czy już można zacząć

---

¹ ANDRZEJ KICIŃSKI, ksiądz diecezji siedleckiej, dr hab. Kierownik Katedry Katechetyki Szczegółowej i Współczesnych Form Przekazu Wiary na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. ORCID: 0000-0003-3076-6878. Adres do korespondencji: andrzej.kicinski@kul.pl.

zrealizować swój główny cel polityczny, dotyczący całkowitego usunięcia Kościoła z życia państwa i narodu. Przedstawiciele lewicy tacy jak: W. Gomułka, W. Jaruzelski i inni często używali określenia „walka o rząd dusz”. Także przedstawiciele Kościoła używali podobnych metafor. Rektor KUL śp. ks. A. Słomkowski powtarzał „duszy młodzieży wam nie oddam” stając w obronie młodzieży wobec zakusów ideologii komunistycznej, za co został aresztowany 1 kwietnia 1952 r., i odsadzony w więzieniu na warszawskim Mokotowie. W sfiingowanym politycznym procesie 16 czerwca 1953 r. skazano go na trzy lata pozbawienia wolności a uwolniono 24 października 1954 r. Do śmierci prowadził działalność dydaktyczną, naukową oraz kapłańską służąc dorosłym i młodzieży jak bronić swej tożsamości, obiektywizmu i prawdy w nauce i w życiu, aby nie dać się zwieść interpretacji marksistowskiej fałszującej rzeczywistość. Wyrażenie „rząd dusz” pochodzące z *Wielkiej Improwizacji* Konrada w III części *Dziadów*², czy podobnie „walka o rząd dusz” weszło do języka codziennego jako idiom o powszechnie czytelnym znaczeniu i jak zauważa A. Waśko chodzi o ideologiczną dominację nad grupą „czy przemożny wpływ jakiegoś podmiotu na opinię publiczną”³. Lewicowe krucjaty przeciwko Kościołowi, jego symbolom a zwłaszcza przeciw nauczaniu religii w szkole publicznej miały miejsce już przed II wojną światową. Przez całe dwudziestolecie międzywojenne utrzymywała się zasada szkoły międzywyznaniowej, dotycząca zatwierdzonych Kościołów i wyznań, z obowiązkową nauką religii. Obowiązek ten gwarantowała *Konstytucja Marcowa* z 17.03.1921 r., *Konkordat* z 23.04.1925 r. i *Okólnik* Ministra Kazimierza Bartla z 23.04.1925 r. Podkreślano, że praktyki religijne młodzieży szkolnej katolickiej należą do całości nauczania i wychowania religijnego. Wtedy w wolnej Polsce przeciwko tym postanowieniom protestowała nie tylko lewica, chociaż ton protestów nadawały Polska Partia Socjalistyczna (PPS), Stronnictwo Chłopskie (Sch), Polskie Stronnictwo Ludowe – Lewica (PSL-Lewica) oraz Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych (ZPNSP). Jednak parlamentarne głosowania nad rezolucją przeciwko praktykom religijnym w szkołach były niekorzystne dla lewicy⁴.

Temat walki z religią w przestrzeni publicznej jest procesem, który swoje główne źródła ma w czarnych latach komunizmu, a którego zwolennicy kultywują tradycje tamtych czasów, korzystając z tego samego języka i z podobnych metod. Okresy i podział tych wydarzeń zostały wyróżnione inspirowane badaniami

---

² A. MICKIEWICZ, *Dziady*, część III, Warszawa 1974, s. 87.

³ A. WAŚKO, „Rząd dusz”. *Pisarz jako przywódca i reprezentant narodu*, <https://www.omp.org.pl/arttykul.php?artykul=187> [24.02.2024].

⁴ J. SZCZEPANIAK, *Konflikt pomiędzy państwem a Kościołem dotyczący rozporządzeń wykonawczych do Konkordatu z 1925 roku w sprawach nauczania religii w szkołach*, „Kraakowskie Studia Międzynarodowe” 3 (2006), nr 3, s. 77.

naukowymi A. Dziuroka⁵: 1. Krucjata Bieruta przeciwko Krzyżowi i nauczaniu religii w Polsce – stalinizm w Polsce (1944-1956), 2. Krucjata Gomułki – wyrzucenie religii ze szkół (1956-1970), 3. Krucjata Jaruzelskiego – akcja dekrucyfikacyjna (1980-1990).

Słowo „lewicowe” ma swoich reprezentantów, którzy zachowują ciągłość ideową: od PPR, przez PZPR, SLD, Partia Twój Ruch (polska centrolewicowa partia polityczna o profilu socjalliberalnym i antyklerykalnym), Nowa Lewica, i przybudówki zawierające w swym programie słowo „antyklerykalna”⁶ lub inne jej synonimy. Co znaczy w temacie krucjata? Oznacza „kampanię przeciwko komuś lub czemuś”⁷, w tym przypadku walkę z Kościołem rzymskokatolickim z najczęściej

---

⁵ A. DZIUROK, *Wojny krzyżowe. Katolicy świeccy w obronie krzyża i nauki religii*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/wladyslaw-gomulka/43204,Wojny-krzyzowe-Katolicy-swieccy-w-obronie-krzyza-i-nauki-religii.html> [10.10.2024]. Mimo innego ujęcia dat – autor pierwszy okres datuje (1948-1956) – to jego podział zostanie uwzględniony przy pierwszych trzech bataliach o naukę religii w szkole.

⁶ Nowa Lewica to polska partia polityczna o charakterze centrolewicowym. Powstała w wyniku połączenia SLD i partii Wiosna Roberta Biedronia (Wiosna). W statucie partii już we wstępie czytamy: „rzeczywisty rozdział państwa od kościołów i związków wyznaniowych” i „Partia jest organizacją świecką i dąży do rozdziału Państwa od wszystkich kościołów i związków wyznaniowych”. *Statut Nowej Lewicy*, https://lewica.org.pl/images/Statut_Nowej_Lewicy_uchwalony_20.12_copy_copy.pdf [10.10.2024]. W programie „Przyszłość jest teraz” elementów antyklerykalnych jest dużo więcej: „wycofanie zajęć z religii ze szkół i przedszkoli publicznych i pozostawienie ich realizacji w gestii kościołów i związków wyznaniowych w parafiach (dla chętnych); wypowiedzenie przez Polskę konkordatu oraz likwidacja Komisji Wspólnej Przedstawicieli Rządu RP i Konferencji Episkopatu Polski, respektowanie neutralności religijnej urzędów, szkół, szpitali i instytucji państwowych i samorządowych (m.in. poprzez nieobecność w ich przestrzeni symboli religijnych, likwidacja kaplic, a w wypadku szpitali zastąpienie kaplic jednego wyznania kaplicami wielowyznaniowymi, które mogą służyć wszystkim pacjentom); świecki charakter uroczystości publicznych; likwidacja Funduszu Kościelnego i zastąpienie go dobrowolnym odpisem podatkowym od wiernych dla wybranych kościołów i związków wyznaniowych w ramach istniejącej już możliwości odpisu od podatku jednego procenta dla wybranej organizacji pożytku publicznego; opodatkowanie kościołów i związków wyznaniowych na zasadach ogólnych; w tym m.in. wprowadzenie kas fiskalnych w parafiach, likwidacja ulg i bonifikat przy zakupie ziemi i nieruchomości; wprowadzenie ustawowej jawności przychodów kościołów i związków wyznaniowych oraz jawności kościelnych osób prawnych; likwidacja etatów kapelanów w szpitalach, instytucjach państwowych i samorządowych oraz w służbach mundurowych; zrównanie praw i obowiązków Kościoła z innymi organizacjami w kwestii przestrzegania zasad związanych z ochroną danych osobowych (RODO); usunięcie art. 196 o obrazie uczuć religijnych z kodeksu karnego; likwidacja klauzuli sumienia; utworzenie niezależnej komisji prawdy i zadośćuczynienia w sprawach związanych z przestępstwami seksualnymi osób duchownych wobec dzieci i tuszowaniem tych przestępstw przez hierarchów; likwidacja przedawnienia w wypadku przestępstw seksualnych popełnianych na dzieciach, przygotowanie programów i przeprowadzenie szkolenia antydyskryminacyjnego w instytucjach publicznych, urzędach, szkołach; wprowadzenie prostych zasad tranzycji dla osób transpłciowych – bez konieczności pozywania rodziców i bez wymuszania rozwodów”. *Przyszłość jest teraz. Priorytety programowe Nowej Lewicy. Materiał do dyskusji*, <https://lewica.org.pl/images/dokumenty/Przysz%C5%82o%C5%9B%C4%87-Jest-Teraz-Priorytety-Programowe-Nowej-Lewicy.pdf> [10.10.2024].

⁷ SŁOWNIK JĘZYKA POLSKIEGO PWN, *Krucjata*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/krucjata;2475592.html> [27.10.2024].

powtarzającymi się wyrażeniami z dokumentów PRL „neutralizacja negatywnych postaw kleru, powodowanie zaostreń prawno-administracyjnym, prowadzenie działań neutralizujących, doprowadzenie do kompromitacji księdza x czy y, rozpowszechnianie dezinformacji, itd.”⁸.

Jan Żaryn zauważa, że Krzyż posiada w tradycji polskiej własną, niepowtarzalną ikonografię oraz własną historię. Poza oczywistym aspektem religijnym, często symbolizował dążenia narodu do niepodległości. W wymiarze kulturowym wyrażał tęsknotę za panowaniem sprawiedliwości, a w końcu stanowił dowód i świadectwo dziełczynienia wolnego narodu⁹. Religia w szkole, a dokładniej – nauczanie religii rzymskokatolickiej – należy dziś do standardów europejskich. Niemal wszystkie państwa Unii Europejskiej naukę religii traktują jako niezbędny element szkolnego systemu edukacji i finansują ją, gdyż wychodzą z przekonania, że bez tej formy edukacji obywatele będą mieć poważny kłopot z rozumieniem europejskiego „kodu kulturowego”. Dziś mamy prace naukowe o maturze z religii w Niemczech, maturę z religii można również zdać w Austrii, Grecji, Irlandii i Finlandii¹⁰. W państwach tych nie tylko zatem nauczają się religii w szkołach, ale przedmiot ten uznaje się jako godny egzaminu dojrzałości. Dwadzieścia trzy kraje Unii Europejskiej ucząją religii w szkołach¹¹.

Stan badań nad nauczaniem religii w szkole w Polsce¹² i w Europie¹³ stale się powiększa. W Polsce w związku z możliwością dotarcia do źródeł zgromadzonych

⁸ Kierunkowy plan działań WUSW w Siedlcach zmierzający do rozwiązania konfliktu w ZSR w Miętne – sprawa obiektowa kryp. „Apeł”, t. II, strony nienumerowane, w: L. WÓJCIK, *Sakralizacja szkół jako problem pracy operacyjnej na przykładzie konfliktu w ZSR w Miętne koło Garwolina, Legionowo 1989*, s. 52-53 (mps).

⁹ J. ŻARYN, *Miętne czyli Września najmłodszego pokolenia „Solidarności” (grudzień 1983 – kwiecień 1984)*, w: A. KICIŃSKI (red.), *Nauka o miłości, odwadze i Krzyżu. 40. Rocznica obrony Krzyża w Zespole Szkół Rolniczych w Miętne*, Kielce 2024, s. 117.

¹⁰ D. BELINA, *Koncepcja matury z religii w Republice Federalnej Niemiec. Studium katechetyczne*, Kielce 2017. Jest to opublikowana praca doktorska, która powstała w Katedrze Katechetyki Szczegółowej i Współczesnych Form Przekazu Wiary KUL.

¹¹ A. KICIŃSKI, *Nauczanie religii w Europie*, „Katecheta” 56 (2012), nr 10, s. 4-15.

¹² A. KICIŃSKI, *Tra parrocchia e scuola. L'evoluzione della catechesi in Polonia negli anni 1918-2001, I parte*: „Salesianum” 67 (2005), nr 2, s. 331-366; *II parte*: „Salesianum” 67 (2005), nr 3, s. 479-505; *III parte*: „Salesianum” 68 (2006), nr 1, s. 101-127, Zob. także: P. GOLISZEK, *Nauczanie religii w polskich przedszkolach i szkołach publicznych*, „Teki Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” XIII (2020), nr 2, s. 177-195.

¹³ A. KICIŃSKI, V. ANNICCHIARICO, *The Cultural Dimension of Catholic Liturgical Rites in Catholic Religious Education in the Context of the Objectives of the Education System in Italy*, „Verbum Vitae” 40 (2022) 4, 843-868; CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA SERVIZIO NAZIONALE PER L'IRC (red.), *L'Insegnamento della religione risorsa per Europa. Atti della ricerca del Consiglio delle Conferenze Episcopali d'Europa*, Leumann TO 2008; CEI SERVIZIO NAZIONALE PER L'IRC, „Io non mi vergono del vangelo” (Rm 1,16). *IRC per ina cultura al servizio dell'uomo*, Bologna 2010; A. KIELAN,

przez IPN¹⁴ można poznać kierunki działań lewicy i osoby, które decydowały o formach walki z Krzyżem i nauczaniem religii w szkole oraz inne dokumenty odnalezione i opublikowane także przez szeroko pojęte naukowe środowisko siedleckie. Analizy podjęte w niniejszym opracowaniu zmierzającą do poszukiwania odpowiedzi: jakie odnajdujemy w najnowszej historii Polski główne lewicowe krucjaty przeciwko Krzyżowi i nauce religii rzymskokatolickiej w szkole publicznej oraz czym się charakteryzują? Tam gdzie pozwalały odnalezione źródła pytanie to dotyczy zwłaszcza diecezji siedleckiej. Realizacji postawionego celu badawczego posłużyła metoda krytycznej analizy źródeł, a następnie metoda syntezy.

1. Krucjata Bieruta przeciwko Krzyżowi i nauczaniu religii w Polsce – stalinizm w Polsce (1944-1956)

Formalnie system oświaty w Polsce od 1944 r. do 1952 r. funkcjonował na podstawie ustawodawstwa z okresu międzywojnia. Krzyż w klasie i nauczanie religii rzymskokatolickiej były zagwarantowane przedwojennym prawem. Deklaracja Programowa PPR „*O co walczymy?*” z 1943 r. zapowiadała pełną swobodę wyznań religijnych. Pierwszym testem odejścia lewicy od tych zapowiedzi była wypowiedź z 1.09.1944 r. kuratora lubelskiego dla „Gazety Lubelskiej”, która zachęcała do nieprzymuszania dzieci i młodzieży do uczestnictwa w lekcjach religii. Po ostrej reakcji kurii lubelskiej, która zarzucała kuratorowi postulowanie usuwania religii ze szkół, przewodniczący PKWN wycofał się z tego twierdząc, że to dziennikarz wypaczył sens wypowiedzi¹⁵. Później w 1946 r. Prezydent Bierut, kiedy wypowiadał się o Państwie i Kościele w „nowej” Polsce potrafił powiedzieć, że „Kościół katolicki

---

Modele nauczania religii rzymskokatolickiej w krajach europejskich, Kraków 2012; A. KIELAN, T. PAŃCZAK, *The perspectives of catechesis in Europe*, Kraków 2010; E. OSEWSKA, *Edukacja religijna w szkole katolickiej w Anglii i Walii w świetle „Living and Sharing Our Faith. A National Project of Catechesis and Religious Education”*, Tarnów 2008; P. MAŁKOSA, M. ZAJĄC, *Faithfulness to God and to people. Religious education in Poland*, w: H.G. ZIEBERTZ, U. RIEGEL (red.), *How teachers in Europe teach religion. An international empirical study in 16 countries*, Münster 2009, s. 169-180.

¹⁴ Krytyka źródeł historycznych jest złożona i wymaga kompetencji szczegółowych w oporowaniu wnioskami na podstawie dokumentów centralnych czy wojewódzkich władz PRL. Powyżej wskazane źródła powstały poza zasięgiem komunistycznej cenzury i skupiają się wokół nauczania religii rzymskokatolickiej w Polsce i w Europie. Wskazano źródła opracowane przez specjalistów z IPN i innych środowisk specjalistycznych, aby każdy mógł poznać obecny stan badań. Znając jednak niekompletność źródeł dotyczących prześladowań prefektów nauczających religii w diecezji siedleckiej, czy przypadków uczenia w szkole mimo formalnych zakazów – w Katedrze Katechetyki Szczegółowej i Współczesnych Form Przekazu Wiary KUL trwają prace polegające na spisywaniu wypowiedzi starszych nauczycieli i księży oraz osób, które mimo poważnych zagrożeń pozwalały w swoich domach prywatnych organizować takie lekcje.

¹⁵ H. KONOPKA, *Religia w szkołach Polski Ludowej. Sprawa nauczania religii w polityce państwa (1944-1961)*, Białystok 1995, s. 11.

jest w Polsce instytucją o wielowiekowych tradycjach historycznych. Wyznawcami Kościoła katolickiego są wielomilionowe rzesze społeczeństwa polskiego¹⁶. Mówił także o tym, że nauka religii w szkole jest obowiązkowa i otworzono wydziały teologiczne. Lektura wywiadu pozwala zobaczyć, że bardziej chodziło o to, aby Watykan zatwierdził stan rzeczy jakie ustalił Stalin, a Kościół w Polsce bał się rozwiązań radzieckich i przez to zachęcał ludzi do pracy na „Ziemiach Odzyskanych” i przez to włączył się w „daninę narodową”.

Jaki kontekst miała krucjata Bieruta i jaka była geneza pozorów prawnych to widać na terenie diecezji podlaskiej, czyli siedleckiej. Jeden z wielu raportów UB dotyczący Ryk i dekanatu ryckiego, opublikowanych w IPN ukazuje to dobitnie:

Protokół konfiskaty z Ryk datowany na 16 stycznia 1947 r.

„Zarekwirowano następujące przedmioty oraz inwentarz:

1. makatki lniane 3 szt.
2. zasłonki okienne 2 pary
3. firanek okiennych 2 pary
4. marynarek męskich 2 szt.
5. krawatów męskich 4 szt.
6. kapa na łóżko 1 szt.
7. palto dziecinne 1 szt.
8. sukienka dziecinna 1 szt.
9. płaszcz deszczowy 1 szt.
10. chodnik podłogowy 2 szt.
11. deszczówka – płaszcz 1 szt.
12. firanek drzwiowych 1 szt.
13. Zasłonek okiennych 1 szt.
14. prześcieradło stołowe 1 szt.
15. obrazów ściennych 7 szt.
16. stół 1 szt.
17. makatka ścienna 1 szt.

---

¹⁶ K. PRUSZYŃSKI, *Wywiad z Prezydentem Bierutem*, „Rzeczpospolita” (24.11.1946), nr 322 (818), s. 1.

18. kapa na łóżko 1 szt.
19. lustro 1 szt.
20. zegar ścienny 1 szt.
21. łóżko 1 szt.
22. krzesel 3 szt.
23. szafa 1 szt.
24. lampka nocna 1 szt.
25. waga ciężarowa 1 szt.
26. sieczkarnia 1 szt.
27. kury 9 szt.
28. świnia wagi 35-40 kg 2 szt.
29. krowa 1 szt.
30. wiadro 1 szt., miednica 1 szt.
31. 2 konie z wozem i 1 uprząż
32. poduszka i pierzyna po 1 szt.

Potwierdzam, iż konfiskata była przeprowadzona w naszej obecności zgodnie z prawem. Dowódca grupy operacyjnej Karczmarczyk chor., prac. UB w Rykach, Kuchnio Marian ppor¹⁷.

Podany przykład jest ilustracją mentalności ówczesnej władzy i jej reprezentantów. Wszystko, cokolwiek robiono, nawet pospolitą grabież potrafiono okrasić dodatkiem „zgodnie z prawem”¹⁸. Konfiskowanie ubranek dziecięcych, zasłonek okiennych czy poduszek według sprawców również było legalne, choć tego nie przewidywały nawet komunistyczne przepisy. Był to stały repertuar zastraszania społeczeństwa. To nie byli idealisci, którzy tworzyli aktyw lewicowy – to byli „ludzie sowieccy”¹⁹. Z długo zakazanych informacji przywołana zostanie kolejna: W lipcu 1945 r. prezydent Kielc w piśmie do wojewody kieleckiego donosił, że w mieście „miało miejsce około 30-tu wypadków zgwałceń, przy czym w 15-tu wypadkach nastąpiło zarażenie chorobą weneryczną. Obecnie w Szpitalu Miejskim znajduje

---

¹⁷ L. ŻEBROWSKI, *W szponach czerwonych, Komunizm i (post)komunizm w Polsce po 1944 r.*, Warszawa 2015, s. 182-183.

¹⁸ *Tamże*, s. 183.

¹⁹ *Tamże*, s. 12.

się 5 kobiet w wieku od lat 9-28 zgwałconych przez maruderów sowieckich²⁰. Są opublikowane raporty dotyczące gwałtów i zabójstw, a są zachowane tylko fragmentarycznie, ale liczby gwałtów już są porażające. Te fakty dokumentują, że żołnierze sowieccy zachowywali się jak w kraju podbitym. Barbarzyństwo ówczesnych komunistycznych zbrodniarzy i zwykłych złodziei widać szczególnie w wymiarze lokalnym. Na terenie diecezji siedleckiej możemy poznać historię aresztu śledczego Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Radzyniu Podlaskim, która ukazuje jak szybko dyktatura Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN) przejęła opuszczoną placówkę przez Niemców i w sierpniu 1944 r. rozpoczęła aresztowania. W latach 1944-1956 przez ubecki areszt przewinęło się ok. 1 790 osób²¹. Osoba ks. Lucjana Niedzielaka – proboszcza w Polskowoli bandycko zastrzelonego przez funkcjonariuszy UB z w 1947 r. jest dobrze upamiętniona, ale ciągle trwają prace badawcze nad uzupełnieniem niewątpliwej luki histograficznej dotyczącej historii Podlaskiego Katynia, czyli uroczyska „Baran”²².

Od początku istnienia tzw. Polski Ludowej, czyli od lipca 1944 r. dokumenty archiwalne ukazują, że walka z Kościołem była jednym z głównych zadań komunistów w Polsce. Ich ulubionym wyrażeniem w tym obszarze było stwierdzenie: „odcinkowa konfrontacja”²³, choć za J. Żarynem ogólnie można nazwać, że była to polityka „mijania”, choć trzeba przywołać jego myśl, iż „polityka ‘mijania’ się państwa i Kościoła uprawiania przez komunistów nie dotyczyła zatem sfery ściśle politycznej, interesy przywódców partii (PPR) raz kazały komplementować Kościół, innym razem zaś równie gromko piętnować jego rzekomo ‘antypolską’ postawę”²⁴.

²⁰ T. TREPKA, *Ziemia świętokrzyska w końcowym okresie II wojny światowej*, <https://echodnia.eu/swietokrzyskie/ziemia-swietokrzyska-w-koncowym-okresie-ii-wojny-swiatowej-zobacz-archiwalne-zdjecia/ar/c1-18226537> [31.10.2024], Inne przestępstwa zob. R. ŚMIETANKA-KRUSZELNICKI, *Przestępstwa żołnierzy Armii Czerwonej na Kielecczyźnie w 1945 r.*, <https://ipn.gov.pl/pl/armia-czerwona-na-ziemi/97152,Ryszard-Smietanka-Kruszelnicki-Przestępstwa-zolnierzy-Armii-Czerwonej-na-Kielce.html> [31.10.2024].

²¹ D. MAGIER, *Godzina cierpienia. Żołnierze podziemia antykomunistycznego w areszcie śledczym Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Radzyniu Podlaskim (1944-1954)*, Radzyń Podlaski 2014, s. 8.

²² Szkoła Podstawowa w Polskowoli ma za patrona ks. L. Niedzielaka, dzięki czemu pamięć o nim jest przekazywana młodemu pokoleniu. Są organizowane sesje naukowe i choć w roku 2017 Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie wznowił prace ekshumacyjne na uroczysku „Baran”, które jednak nie doprowadziły do nowych ustaleń, to środowisko naukowe kontynuuje swoje prace. Zob. wcześniejsze i obecne poszukiwania historyczne, np. W. CHARCZUK, *Uroczysko Baran. W kręgu zbrodni (materiały sesyjne)*, *Kąkolewnica 2007*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 5 (2008), s. 280-286; M. MAGIER, *Komunistyczna zbrodnia na uroczysku „Baran” w Kąkolewnicy w powiecie radzyńskim – rekonesans badawczy*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 22 (2024), s. 119-131.

²³ B. KOPKA, G. MAJCHRZAK, *Wstęp*, w: B. KOPKA, G. MAJCHRZAK (red.), *Stan wojenny w dokumentach władz PRL 1980-1983*, Warszawa 2001, s. 14.

²⁴ J. ŻARYN, *Dzieje Kościoła Katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003, s. 85. Trzeba pamiętać, że wszystkie Kościoły oraz wspólnoty wyznaniowe wyszły z II wojny światowej

Adam Dziurok podkreśla, że pierwszą krucjatę przeciwko Krzyżowi i nauce religii rozpoczęto jesienią 1948 r., czyli za rządów ekipy stalinowskiej z Bierutem na czele. „Poligonem doświadczalnym w walce z religią w szkołach stał się Górny Śląsk. Krzyże były usuwane na ściany boczne, a po pewnym czasie – wynoszone z sal szkolnych. Do eliminacji symboli religijnych ze szkół nawoływał nauczycieli m.in. kurator śląski – protestant Jerzy Berek, który sugerował, że ‘wizerunek Ukrzyżowanego budzi instynkty krwiożercze’. Poczynania władz spotkały się z kontrakcją – młodzież sama na nowo zawieszała krzyże lub też „rysowała i rzeźbiła na ścianach podobizny krzyży”²⁵. „Pod apelem podpisało się blisko 100 tys. osób z diecezji katowickiej, co – według historyka Andrzeja Grajewskiego – oznacza, że była to prawdopodobnie największa akcja obywatelskiego nieposłuszeństwa w okresie komunizmu w całym bloku wschodnim”²⁶. Kto zapłacił za obronę krzyży i nauczanie religii w szkole? Odpowiedź brzmi: biskupi! Władze PRL zarzucając bp. Adamskiemu politykę ugodową wobec Niemiec hitlerowskich w 1952 r. usunęły go z urzędu ordynariusza diecezji. Jednak bezpośrednią przyczyną usunięcia z terenu diecezji, wraz z biskupami Herbertem Bednorzem i Juliuszem Bienkiem, była tzw. akcja podpisowa, mająca na celu przywrócenie nauki religii do szkół²⁷.

Formalnoprawnie pierwsza krucjata rozpoczęła się 12.09.1945 r. kiedy Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej ogłosił unieważnienie konkordatu zawartego pomiędzy Polską a Watykanem i dzień później – 13.09.1945 r. okólnikiem Ministra Oświaty usunięto ocenę religii ze świadectw szkolnych oraz ustanowiono, że

---

okaleczone, zob. *Tamże*, s. 56. Szacuje się, że w latach 1939-1945 z rąk nazistów i sowietów zginęły blisko 3 tysiące polskich duchownych, czyli około 20% przedwojennego duchowieństwa. Wśród nich znalazło się ośmiu duchownych związanych z KUL-em. Nota bene po wkroczeniu do Lublina (17 IX 1939) Niemcy zajęli gmach KUL na szpital wojskowy. Rozpoczęli rabunek i niszczenie dorobku Uczelni (palono w piecach meble, sprzęt naukowy, książki, rozkradano ekspozyty Muzeum Uniwersyteckiego). Zastosowali areszt domowy wobec ks. rektora Szymańskiego, uwięzili 15 profesorów, masowo aresztowali studentów, wywożąc ich na przymusowe roboty do Niemiec lub do obozów koncentracyjnych (dotychczas ustalono, że około 40 studentów zmarło w obozach lub zostało rozstrzelanych, 13 przeżyło obozy koncentracyjne). Rozstrzelani zostali przez Niemców profesorowie: Czesław Martyniak – teoretyk prawa, ks. Michał Niechaj – dogmatyk, Roman Longchamps de Berier – prawnik. Ksiądz Zygmunt Surdacki, organizator tajnego nauczania KUL, został zamordowany w Oświęcimiu. W Dachau zginął dyrektor konwiktu ks. Stanisław Wojsa. Rosjanie zamordowali w Katyniu prof. Henryka Życzynskiego, pracownika kwestury Edwarda Krawczyka i 21 studentów. Więcej o poszczególnych ofiarach nazizmu i stalinizmu, zob. E. GIGLEWICZ I IN. (red.), *Encyklopedia 100-lecia Kul*, t. I-II, Lublin 2018.

²⁵ A. DZIUROK, *Wojny krzyżowe. Katolicy świeccy w obronie krzyża i nauki religii*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/wladyslaw-gomulka/43204,Wojny-krzyzowe-Katolicy-swieccy-w-obronie-krzyza-i-nauki-religii.html> [10.10.2024].

²⁶ *Tamże*.

²⁷ J. MYSZOR, *Życie i działalność ks. bp. Herberta Bednorza (1908-1989). Szkic biograficzny*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 22 (1989), s. 17.

w lekcjach religii mogą uczestniczyć tylko ci uczniowie, których rodzice wyrażą taką wolę. Kiedy jednak władza chciała osiągnąć swój cel polityczny podpisywała wszystkie obietnice – tak jak 14.04.1950 r. w *Porozumieniu* zawartym między przedstawicielami Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i Episkopatu Polski, gdzie w pkt. 10 dotyczącym nauki religii w szkołach czytamy, że rząd nie zamierza ograniczyć obecnego stanu nauczania religii w szkołach; programy nauczania religii będą opracowane przez władze szkolne wspólnie z przedstawicielami Episkopatu; szkoły będą zaopatrzone w odpowiednie podręczniki; nauczyciele religii świeccy i duchowni będą traktowani na równi z nauczycielami innych przedmiotów; wizytatorów nauczania religii władze szkolne będą powoływały w porozumieniu z Episkopatem²⁸. Pierwsza krucjata i pierwsza lekcja dla Kościoła katolickiego w Polsce, że to *Porozumienie* nie było respektowane przez stronę rządową. To w konsekwencji tej krucjaty padły słowa Wyszyńskiego „Non possumus!” zawarte w memoriale Episkopatu do rządu w związku z poważnymi naruszeniami podpisanego porozumienia, które miało duże znaczenie polityczne i duszpasterskie²⁹.

Krucjata Bieruta miała wymiar instytucjonalny i personalny. To B. Bierut wprowadzał decyzje J. Stalina w Polsce i to on chciał aresztowania Prymasa Wyszyńskiego, do którego doszło później 25 września 1953 roku, za rządów Bieruta i Cyrankiewicza. W tym okresie dramaty personalne przeżywali nauczyciele religii katolickiej w związku ze zwolnieniami ze szkoły pod pretekstem nowej batalii przeciwko Kościołowi związanej z akcją zbierania podpisów pod Apelem Sztokholmskim. Bp Ignacy Świrski wydał rozporządzenie w diecezji siedleckiej zabraniające księżom udziału w Komitetach Pokoju oraz podpisywania apelu za co był publicznie krytykowany na łamach „Trybuny Ludu”. Ze względu na wycinkowość zachowanych źródeł trudno na dziś precyzyjnie podać ilu katechetów zostało zwolnionych w diecezji siedleckiej, natomiast w skali kraju zwolnienia objęły 434 prefektów i 196 katechetów świeckich³⁰.

Charakterystyką działań lewicy było nie tylko ograniczanie prawa do nauczania religii, ale zawsze wprowadzanie własnej ideologii. Czasami było to karykaturalne, jak odnotowano w ówczesnym elementarzu dla dzieci, z którego komuniści nie mogli szybko usunąć treści i ilustracji o charakterze religijnym i patriotycznym to przynajmniej dodali swój akcent ideologiczny i ilustracja bożonarodzeniowa została opatrzona następującym podpisem: „W szopce jest mały Jezusek. Są

²⁸ A. KICIŃSKI, *Tra parrocchia e scuola. L'evoluzione della catechesi in Polonia negli anni 1918-2001 (I parte)*, s. 166-168.

²⁹ *Tamże*, s. 167. P. RAINA, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, Dokumenty, t. 1. 1944-1959, Poznań 1994, s. 426.

³⁰ H. KONOPKA, *Religia w szkołach Polski Ludowej*, s. 90.

pastuszkowie i wojsko. Są krowy i osiołek³¹. To są początki walki światopoglądowej zwolenników lewicowej ideologii z wartościami chrześcijańskimi stanowiącymi o tożsamości Europy w tym Polski. Na początku zwycięstwem lewicy w tej krucjacie było wykreślenie religii z przedmiotów maturalnych. Temat ten wrócił na krótko dopiero po przemianach transformacjach ustrojowych w 1989 r. Jednak opinia społeczna i wielu urzędników oświaty ukształtowanych w czasach walki z religią nie była w stanie przyjąć, że nauka religii katolickiej w szkole nie stanowi ingerencji Kościoła, ale pozwala na krzewienie konstruktywnego współżycia obywatelskiego i stworzenia laboratorium kultury i człowieczeństwa, gdzie koncepcja wychowania integralnego nie będzie wykluczała – wychowania katolickiego na poziomie wiedzy maturalnej.

2. Krucjata Gomułki – wyrzucenie religii ze szkół (1956-1970)

Rok 1956 był przełomowym rokiem w historii PRL. Był to raczej cały proces wydarzeń, niż pojedyncze wydarzenia związane z „Polskim październikiem 1956” czy „Październikiem Gomułki”. W konsekwencji tego procesu 28 października 1956 r. władze komunistyczne uwolniły prymasa Stefana Wyszyńskiego. Wypuszczono na wolność ok. 35 tysięcy niesłusznie osądzonych osób. Do Polski wróciło ok. 29 tysięcy Polaków z ZSRR. Powróciły krzyże oraz miała powrócić „normalna” nauka religii do szkoły. Minister Oświaty W. Bieńkowski w swoim *Zarządzeniu*³² z 8 grudnia 1956 r. zapewniał pełną swobodę i gwarantował dobrowolność pobierania nauki religii w szkołach podstawowych i średnich, ale nauka ta stawała się przedmiotem nadobowiązkowym, a jak się połączy to z *Okólnikiem* nr 32 z 11 grudnia tego samego roku³³ to już jasno brzmią przepisy, które zezwalają na prowadzenie szkół bez nauki religii, jeśli większość rodziców uczniów nie wyrazi życzenia indywidualnie i na piśmie pobierania nauki religii przez ich dzieci i jeśli ich będzie mniej to prawo zachęcało do przenoszenia tych zajęć do innych szkół. Wprowadzono wówczas limit przynajmniej 20 uczniów w klasie, których rodzice złożyli podania. Jeśli było mniej niż 20 kazano łączyć grupy uczniów oddziałów tej samej szkoły lub różnych klas.

---

³¹ M. FAŁSKI, *Elementarz*, Urząd Oświaty i Spraw Szkolnych, Jerozolima 1943, s. 52. Więcej zob. E. MACH, *Rozwój i transformacja polskiego szkolnictwa po II Wojnie Światowej*, w: W. KOZUB-CIEMBRONIEWICZ, B. SZLACHTA (red.), *Polska XX wieku*, Kraków 2010, s. 222-223.

³² ZARZĄDZENIE MINISTRA OŚWIATY z 8 grudnia 1956 r. (Nr GM 1-3269/56) w sprawie nauczania religii w szkołach, w: *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty*, Warszawa, 31 grudnia 1956 r., nr 16, poz. 156.

³³ OKÓLNİK MINISTRA OŚWIATY nr 32 z 11 grudnia 1956 r. (GM 1-3296/56) w sprawie wykonania zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 8 XII 1956 r. Nr GM 1-3296/56 o nauczaniu religii w szkołach, w: *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty*, Warszawa, 31 grudnia 1956 r., nr 16, poz. 157.

Kolejne dokumenty jeszcze bardziej pozbawiały złudzeń, że walka z religią w szkole jest stale prowadzona. Wydawane w okresie wakacyjnym Dzienniki Urzędowe Ministerstwa Oświaty zawierały trzy dokumenty wprowadzające kolejne ograniczenia. Pierwszy to *Zarządzenie* ministra oświaty, które stanowiło, że nauczycielami religii w szkołach państwowych nie mogą być osoby przynależne do zgromadzeń zakonnych³⁴. Drugi to *Instrukcja* w sprawie zatrudniania nauczycieli religii nie posiadających przepisanych kwalifikacji³⁵ a trzeci to *Okólnik* o przestrzeganiu zasady świeckości szkoły³⁶. Te dokumenty realizowały postanowienie władz o eliminowaniu Kościoła katolickiego z obszaru edukacji.

Katolicy wystąpili jednak stanowczo o prawo do obecności symboli religijnych w szkołach. O skali oporu – według informacji ściśle tajnych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych – świadczy to, że do 15 września 1958 r. odnotowano ogółem 1305 wypadków powtórnego zawieszania krzyży, 832 demonstrancie, 147 „wypadków terroryzowania” władz szkolnych, 112 przypadków bojkotowania szkół, 70 wypadków okupowania szkół. W tym czasie aresztowano 182 osoby, zatrzymano do wyjaśnienia 608 osób, przeprowadzono rozmowy ostrzegawcze z 2357 osobami a w celu likwidacji zajęć 41 razy użyto ZOMO³⁷. Następnie do 27 września do Kolegiów skierowano 2207 spraw, rozpatrzone 1398 wymierzając: grzywny – 1051, upomnienia – 127 i areszt 32 osobom³⁸.

Usuwanie nauki religii z państwowych placówek oświatowych miało charakter systematyczny i wprowadzano wiele nowych elementów walki z Kościołem, takich jak powoływanie alumnów wyższych seminariów duchownych 1959 r. do odbycia zasadniczej służby wojskowej, aby zakłócić normalny rytm studiów i odciągnąć od realizacji swojego powołania czy tworzenie szkół TPD, formalnie niepaństwowych, a z założenia bez nauki religii. Później analogicznie powstawały szkoły TSS – Towarzystwo Szkoły Świątecznej czy Stowarzyszenie Ateistów i Wolnomyślicieli (SAiW), które walczyło o to, aby odrzucić w oświacie poglądy religijne. Antykościelne działania podjęte przez komunistów powodowały zauważalny spadek ilości szkół

---

³⁴ ZARZĄDZENIE MINISTRA OŚWIATY z dn. 4 sierpnia 1958 r. (Nr GM. 1-3146/58) w sprawie nauczycieli religii, w: Dziennik Urzędowy Ministra Oświaty, Warszawa, 11 sierpnia 1958 r., nr 9, poz. 121.

³⁵ INSTRUKCJA WICEDYREKTORA GABINETU MINISTRA z dn. 12 maja 1958 r. (Nr GM 1-594/58) w sprawie zatrudniania w roku szkolnym 1958/59 nauczycieli religii nie posiadających przepisanych kwalifikacji, w: Dziennik Urzędowy Ministra Oświaty, Warszawa, 15 lipca 1958 r., nr 8, poz. 103.

³⁶ OKÓLNİK MINISTRA OŚWIATY Nr 26 z dn. 4 sierpnia 1958 r. (GM. 3145/58) w sprawie przestrzegania zasad świeckości szkoły, w: Dziennik Urzędowy Ministra Oświaty, Warszawa, 11 sierpnia 1958 r., nr 9, poz. 123.

³⁷ H. KONOPKA, *Religia w szkołach Polski Ludowej*, s. 220.

³⁸ *Tamże*, s. 223.

z nauczaniem religii. Krucjata dotyczyła również walki z szkolnictwem katolickim, bo jak pisały ówczesne władze: „szkoły katolickie nie spełniają podstawowego postulatów wychowawczego, nie przygotowują młodzieży do życia i pracy w Polsce Ludowej”³⁹. W roku szkolnym 1958/59 wszystkie szkoły zakonne uzyskały (co rok ponawiane) uprawnienia państwowe, ale już od września komuniści wysyłali uciążliwe wizytacje, aż w końcu placówki te po prostu zamknęli. Charakterystyką działania lewicy, obecną także w okresie stanu wojennego i obecną dziś, jest strategia odnawiania pozwolenia na „nauczanie katechezy”, czy jakiś zmian w nauce religii co rok, co wprowadzało niepewność i atmosferę tymczasowości⁴⁰.

Druga krucjata przeciwko Krzyżowi i nauczaniu religii posiadała już pewne kryteria. Władza przedstawiała do wykonania następujące wytyczne odnoszące się do problemu religii w szkole. Po pierwsze nie wycofywała się z pozycji wywalczonych politycznie, np. z systematycznego ograniczenia nauczania religii w szkołach zawodowych i w liceach. Po drugie dążyła do usuwania nauki religii ze szkół tylko tam, gdzie nie było masowej reakcji ze strony rodziców. Po trzecie usuwała nauczanie religii w miastach, a unikała gwałtownych działań na wsiach. Po czwarte starała się eliminować dyrektorów i nauczycieli wrogich z punktu widzenia władz do nauczania w szkole.

Ministerstwo Oświaty ciągle dopracowywał plan działania i kalendarz czynności związanych z podjętymi przez kierownictwo partyjne decyzjami dotyczącymi usunięcia lekcji religii ze szkół, wprowadzeniem apeli i przesunięciem lekcji religii na ostatnie godziny zajęć lekcyjnych. Liczba godzin nauczania religii wynosiła: dla klasy I – jedna godzina w tygodniu, dla klas II–VII – dwie godziny w tygodniu, a we wszystkich klasach szkół średnich – jedna godzina tygodniowo. Ze względu na status religii jako przedmiotu nadobowiązkowego jej nauczanie musiało odbywać się po godzinach zajęć obowiązkowych, chyba że w danej szkole pozwalały na to warunki, wówczas zajęcia mogły mieć miejsce przed rozpoczęciem lekcji

---

³⁹ B. GROMADA, *Szkoły Sióstr Nazaretanek w okresie Polski Ludowej*, Lublin 2000, s. 92. Zob. również działania operacyjne podjęte przeciw siostrzom salezjankom w Łodzi, które doprowadziły do zamknięcia szkoły w Łodzi, K. KOLASA, *Szkoła Salezjanek w Łodzi 1930-1963*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 95 (2011) s. 49-71. Syntezę ukazującą zamykanie szkół zakonnych zob. J. ŻARYN, *Dzieje Kościoła Katolickiego w Polsce (1944-1989)*, s. 190.

⁴⁰ W zadaniach dla realizacji polityki wyznaniowej na okres stanu wojennego odnajdujemy ją sformułowaną następująco: „W sprawach związanych z ‘nauczaniem katechezy’ dla dzieci i młodzieży przestrzegane powinny być zasady ustalone przez Komisję Wspólną i obowiązujące zarządzenia. Wykorzystywanie dla tego celu innych pomieszczeń niż punkty katechetyczne jest możliwe tylko wtedy, kiedy nie istnieją inne organizacyjne możliwości rozwiązania tego problemu, zgodnie z ustalonymi zasadami, tj. na jeden rok”. Notatka o stosunkach państwo-Kościół w okresie stanu wojennego, w: B. KOPKA, G. MAJCHRZAK (red.), *Stan wojenny w dokumentach Władz PRL 1980-1983*, Warszawa 2001, s. 159.

z przedmiotów obowiązkowych. Wyjątek od tej zasady stanowiły szkoły o wielu oddziałach, w których zezwolono na lekcje religii w godzinach przeznaczonych na przedmioty obowiązkowe. Wówczas jednak na szkole spoczywał obowiązek zorganizowania zajęć tym uczniom, którzy na religię nie uczęszczali i mieli z tego tytułu przerwę w zajęciach. Nowością był fakt, że nauczyciele religii prowadzili oddzielne dzienniki lekcyjne. Nauczycielem mogły zostać osoby duchowne lub świeckie, które posiadały upoważnienie do nauczania religii wydane przez władze kościelne. Ich powołanie na to stanowisko było również uzależnione od porozumienia pomiędzy władzami szkolnymi a władzami kościelnymi. Nauczycielem religii nie mogła zostać osoba nauczająca przedmiotów świeckich. Nauczycieli religii wynagradzano z budżetu Ministerstwa Oświaty. Liczba godzin pracy nauczyciela religii wynosiła: w szkole podstawowej 30 godzin, a w szkołach średnich 23 godziny tygodniowo.

Propaganda prasowa posługując się wyrwanymi z kontekstu, bądź wprost spreparowanymi przypadkami naruszania zasad tolerancji przez księży powtarzała tezy W. Gomułki bądź J. Cyrankiewicza, że „minęły już czasy średniowiecznej supremacji kościoła nad państwem i trzeba wyrzec się beznadziejnej myśli o walce z socjalizmem”⁴¹. Ta nagonka medialna była zapowiedzią dalszej walki z nauczaniem religii w szkole czego dowodem są dokumenty oświatowe: *Zarządzenie* z 3.12.1958 r. usuwało ze świadectw szkolnych przedmioty nadobowiązkowe, czyli religię; *Okólnik* nr 4 z 19.02.1959 r., usuwał organizacji możliwość rekolekcje wielkopostnych i „dawał” możliwość organizacji ich w czasie ferii, ale obecność w nich nauczycieli i wychowawców była niedopuszczalna; *Okólnik* nr 10 z 13.04.1959 r., nie pozwalał zatrudniać nauczyciela religii na czas nieokreślony; *Okólnik* nr 11 z 14.04.1959 r., zabraniał prowadzić nauczanie religii w szkołach, w których większość rodziców nie wyraził pisemnego życzenia na jej prowadzeniem; *Okólnik* nr 12 z 14 kwietnia 1959 r. zabraniał organizowania eksternistycznego egzaminu dojrzałości dla absolwentów małych seminariów duchownych; *Instrukcja* z 18 kwietnia 1959 r. zezwalała na zatrudnianie w szkołach podstawowych nauczycieli religii niemających kwalifikacji. Niektórzy twierdzą, że był to jedyny w 1959 r. pozytywny przypadek pozytywnego ustosunkowania się władz oświatowych do wniosku Episkopatu⁴², wydaje się jednak, że to dłuższa przygotowana strategia lewicy, aby niszczyć wcześniejszą opinią o dobrym przedwojennym przygotowaniu pedagogicznym i ważnej roli wykształconego nauczyciela religii w gremium innych nauczycieli.

---

⁴¹ H. KONOPKA, *Religia w szkołach Polski Ludowej*, s. 227.

⁴² *Tamże*, s. 234.

Ostateczne wyrugowanie nauki religii ze szkoły nastąpiło w roku 1961. Sejm PRL uchwalił *Ustawę o rozwoju systemu i wychowania*⁴³, w której nie było miejsca na ten przedmiot, bowiem „Szkoły i inne placówki oświatowo-wychowawcze są instytucjami świeckimi. Kształt nauczania i wychowania w tych instytucjach ma charakter świecki” (art. 2). Ustawa o systemie oświaty przyniosła Polakom nie tyle świecki charakter szkolnictwa, ale wprowadziła de facto model ateistyczny⁴⁴. Należy zauważyć, że wyrzucenie nauczania religii ze szkoły nie spotkało się już jednak z taką falą protestów, jak akcja dekrucyfikacyjna w 1958 r. Jeżeli jednak ktoś myślał, że lewica pozostanie tylko na tym, że pozbyła się „problemu” ze szkoły i chodziło im tylko o świecki charakter szkoły to grubo się mylił. Kolejne kroki prawne przeciwko wolności wyznawania religii i wolności sumienia były potwierdzone przez „prawną” próbę ingerowania w wewnętrzne sprawy Kościoła. Wychodziły kolejne zarządzenia i instrukcje ministra oświaty dotyczące prowadzenia punktów katechetycznych, aby i tam kontrolę przejęli inspektorzy oświaty nad całością organizacji nauczania i wychowania⁴⁵.

Nagonka na Kościół katolicki w Polsce była zapowiedzią nowego etapu krucjaty przeciwko usuwaniu Krzyża ze szkół i zakładów pracy oraz całkowitym usunięciem nauczania religii ze szkół, ale także próbą ingerowania w katechezę parafialną. Jaka była sytuacja w diecezji siedleckiej na przełomie analizowanych lat? Na podstawie sprawozdań z nauczania religii w szkołach z 1960 r. P. Kindracki podaje, że w tym czasie nauka religii odbywała się w całości w 253 szkołach podstawowych, a częściowo w 64. Nauczania religii nie było w 630 szkołach podstawowych, w 32 liceach ogólnokształcących, w 29 zawodowych i 1 pedagogicznej. Nie nauczano religii w szkołach specjalnych. W szkołach wówczas nauczało 180 księży diecezjalnych, 1 zakonnica oraz 2 katechetów świeckich i 2 katechetki świeckie. Na terenie diecezji katechizację zorganizowano w 140 kościołach, 84 salkach i w 85 innych pomieszczeniach⁴⁶. W 1961 r. została całkowicie usunięta ze wszystkich szkół. Krucjata Gomułki objęła również pozostałości dobrego wykształcenia nauczycieli. W 1969 r. zlikwidowano liceum pedagogiczne w Leśnej Podlaskiej, które długo pozostawało

---

⁴³ USTAWA z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania, w: Dziennik Ustaw, nr 32, poz. 160.

⁴⁴ J. ŻARYN, *Dzieje Kościoła Katolickiego w Polsce (1944-1989)*, s. 190.

⁴⁵ ZARZĄDZENIE MINISTERSTWA OŚWIATY z dn. 19 sierpnia 1961 r. w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych, w: Dziennik Urzędowy Ministra Oświaty, Warszawa, 20 sierpnia 1961 r., nr 10, poz. 124. INSTRUKCJA z dn. 12 IX 1961 r. (nr GM. 2-3968/61) w sprawie rejestracji punktów katechetycznych, w: Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty, Warszawa, 30 września 1961 r., nr 11, poz. 144.

⁴⁶ P. KINDRACKI, *Katechizacja dzieci i młodzieży w diecezji siedleckiej w latach 1961-1990*, Siedlce 2009, s. 59.

kuźnią dobrych i w miarę niezależnych nauczycieli. Diecezja siedlecka, tak jak inne diecezje, nie przestraszyła się walki z Kościołem katolickim, ale realizowała swoje zadania w obszarze edukacji – mimo wielu przeszkód nie tylko formalnoprawnych stawianych przez ogromny wówczas aparat partyjny, administracyjny i służb bezpieczeństwa PRL. Pod koniec analizowanego okresu w 1979 r. w diecezji siedleckiej uczono religii rzymskokatolickiej w 705 domach prywatnych i 298 budynkach kościelnych⁴⁷.

3. Krucjata Jaruzelskiego – akcja dekrucyfikacyjna (1980-1990)

Trzecia batalia o obecność krzyży w szkołach rozegrała się w latach osiemdziesiątych, a więc za rządów Jaruzelskiego⁴⁸. Powrót „emblematów religijnych”, czy lepiej krzyża do przestrzeni publicznej w okresie „karnawału Solidarności” zakończył się wraz z wprowadzeniem stanu wojennego. Władze odzyskiwały utracone pozycje na „froncie szkolnym”, wszczynając, już z początkiem 1982 r., kolejną akcję dekrucyfikacyjną. W odróżnieniu od wcześniejszych protestów, tym razem wiodącą rolę w oporze odegrali nie rodzice, lecz uczniowie.

Do najgłośniejszych przypadków przeciwstawienia się uczniów akcji usuwania krzyży należy zaliczyć wystąpienia w Miętnej pod Garwolinem⁴⁹ i we Włoszczowej⁵⁰. To właśnie w czasie krucjaty Jaruzelskiego na kartach historii pojawiają się

---

⁴⁷ A. KICIŃSKI, *Tra parrocchia e scuola. L'evoluzione della catechesi in Polonia negli anni 1918-2001 (II parte)*, s. 502.

⁴⁸ Warto poznać jeden z typowych dialogów towarzyszy na temat stosunku do Kościoła, których ujawnienie groziło trybunałem stanu: „Tow. Kazimierz Barcikowski. Po prostu chcę przypomnieć jedną rzecz. Sprawy kościelne na pewno u nas należą do najbardziej tajnych, jakie są omawiane na Biurze, i tak trzeba je traktować, przy czym szczególnie przestrzegalbym przed eksploataowaniem w wystąpieniach publicznych rozbieżności z Kościołem i tego wątku Polska-Episkopat-Watykan itd. /.../. Tow. Wojciech Jaruzelski. Ja się w pełni – towarzysze – do tego przychyliam, co mówił towarzysz Barcikowski, są to sprawy najwyższej tajności, to jest superstrategia naszego widzenia i działania, i wybaczenie, że tak to powiem, ale jakikolwiek przeciek tych spraw, o których tutaj mówimy, i naszych ocen, i naszych założeń, będziemy traktowali jako zdradę stanu”. *Zapis dyskusji na posiedzeniu Biura Politycznego KC PZPR w dniu 11 czerwca 1982 r.* w: B. KOPKA, G. MAJCHRZAK (red.), *Stan wojenny w dokumentach Władz PRL 1980-1983*, s. 231-232.

⁴⁹ A. KICIŃSKI, *Wprowadzenie*, w: TENŻE (red.), *Nauka o miłości, odwadze i Krzyżu*, s. 7-16.

⁵⁰ J. CZERKAWSKI, A. SZYSZKA, *Strajk o krzyże we Włoszczowie – bezinteresowna miłość do krzyża. Analiza rozwiązań prawnych obowiązujących w okresie 1945-1984*, w: A. KICIŃSKI (red.), *Nauka o miłości, odwadze i Krzyżu*, s. 195-246. Trzeba dodać, że tych strajków było wiele, np.: „Rozpoczęta w stanie wojennym walka o krzyże toczyła się praktycznie do końca PRL. Jeden z ostatnich konfliktów na tym tle rozegrał się w 1988 r. w Wójcicach k. Otmuchowa. Latem 1988 r. w okresie wakacyjnym, po cichu usunięto krzyże zawieszony w lokalnej szkole w 1981 r. Dało to początek ostremu starciu, o którym dyrektor WdsW UW w Opolu Pepliński mówił na spotkaniu z bp. Adamiukiem 24 października 1988 r. Według informacji przesłanej przez Peplińskiego do UdsW ks. proboszcz Kazimierz Kwiatkowski wezwał wiernych, by ponownie umieścili krzyże w szkole w

wydarzenia, które rozegrały się z nieznannej wsi Miętne, która wówczas stanowiła część jedynej parafii w Garwolinie. W prestiżowej szkole rolniczej młodzież postawiła opór krucjacie Jaruzelskiego zwalczającej „emblematy religijne” i zaczęła bronić krzyży w swojej szkole, które zostały powieszono w czasach tzw. wiosny Solidarności.

M. Gołębiewski i K. Zadrożniak opracowali obecność tematu obrony krzyża w szkole w Miętnej w prasie polskiej⁵¹. Analiza ukazała jak ówczesny rzecznik rządu J. Urbana próbował marginalizować to zagadnienie. Po raz pierwszy na temat akcji dekrucyfikacyjnej wypowiedział się dopiero odpowiadając na pytania dziennikarzy z Europy Zachodniej. Wszystko, co dokonało się do tej pory w sprawie obrony krzyży, nazwał *incydentem* i nadał temu *charakter lokalny*. Nie chciał podać dokładnej liczby podobnych konfliktów w kraju. Winą za tego rodzaju zdarzenia nie obarczył uczniów, ale „nadgorliwców zmierzających do uprawiania bojowego klerykalizmu. Tego rodzaju osoby zdarzają się zarówno wśród księży, jak i *cywilnych* wyznawców”⁵². W wypowiedzi rzecznika można dostrzec zabieg celowego umniejszenia skali konfliktu. Znaczna część przytoczonego artykułu dotyczy relacji państwo – Kościół. Podkreśla świeckość państwa i jego placówek, w tym szkoły. Urban zapowiedział prowadzenie prac nad regulacją statusu prawnego Kościoła. Obronę krzyża sprowadził do fanatyzmu religijnego. „Wiele zależy od rozsądnego podejścia miejscowego kleru do kwestii rozdziału kościoła i państwa. W nielicznych tylko miejscach sfanatyzowani ludzie podjudzają młodzież do bezsensownych demonstracji”⁵³. Zapowiedział również, że „nauka w zespole szkół rolniczych w Miętnej zawieszona będzie tylko tak długo, aż nie powróci tam ład potrzebny do kontynuowania nauki”⁵⁴. Analiza prasy komunistycznej ukazała również, że ta narracja Urbana była obecna w prasie lokalnej, zwłaszcza na terenie ówczesnego

---

tym właśnie dniu. Biskup wyraził przekonanie, że inicjatywa w tej sprawie wyszła od miejscowej ludności, a nie od kapłana. Zadeklarował się ‘jako zwolennik pokoju i niepodjęcia akcji, które mogą wywołać ferment w społeczeństwie’. Zapowiedział też swój wyjazd do Otmuchowa i Wójcic. Być może dzięki osobistej interwencji bp. Adamiuka nie doszło do eskalacji konfliktu w Wójcicach. Jeszcze tego samego dnia /.../ proboszcz oznajmił zgromadzonym mieszkańcom Wójcic, że ‘wobec faktu zamknięcia szkoły nie będą na siłę wieszac krzyży’. Zamiast tego wezwał parafian do podpisania petycji do władz o zgodę na umieszczenie krzyży w szkole”. Z. BERESZCZYŃSKI, *Prawe ramię partii w walce z Kościołem. Działalność terenowych struktur Urzędu do spraw Wyznań na przykładzie województwa opolskiego*, w: R. ŁATKA (red.), *Urząd do spraw Wyznań. Struktury – działalność – ludzie*, t. 1. *Struktury wojewódzkie i wybrane aspekty działalności*, Warszawa 2020, s. 195.

⁵¹ M. GOŁĘBIEWSKI, K. ZADROŻNIAK, *Obrona krzyża w Miętnej w wybranej prasie polskiej. Perspektywa medialna*, w: A. KICIŃSKI (red.), *Nauka o miłości, odwadze i Krzyżu*, s. 195-246. Artykuł zawiera pełny spis artykułów prasowych do roku 2024.

⁵² [ba.], *Rozwój ruchu zawodowego. Stosunki państwo – kościół. Spotkanie z dziennikarzami zagranicznymi*, „Trybuna Ludu” 37 (1984), nr 63, s. 2.

⁵³ *Tamże*.

⁵⁴ *Tamże*.

województwa siedleckiego, gdzie widać to szczególnie w artykule Zofii Juśkiewicz opublikowanym w „Tygodniku Siedleckim”⁵⁵. Autorka za Urbanem podkreślała świeckość państwa oraz rozdział Kościoła od państwa. Próbowwała umniejszyć znaczenie obrony krzyża w Miętnej, sprowadzając je do bezcelowych i niepotrzebnych napięć. Nie wspomniała o obecności oddziałów ZOMO a jedynie o obecności Milicji Obywatelskiej podkreślając jednocześnie jej rzekome pokojowe nastawienie. Cynizm autorki wyrażał się w rzekomym zatroskaniu o los młodzieży oraz o dobrą opinię Polski na arenie międzynarodowej.

Badania naukowe prowadzone przez M. Chmielewskiego i Ł. Drożaka ukazały potrzebę pogłębienia i uzupełnienia refleksji nad medialnym obrazem wydarzeń z Miętnej w dyskursie prasowym (prasa zagraniczna) z perspektywy medialno-teologiczno-pastoralnej⁵⁶. W ich artykule korpus badawczy stanowi wyłącznie prasa amerykańska. Pierwsze doniesienie medialne o konflikcie pojawiło się w „Głosie Ameryki” dnia 7 marca 1984 roku. Współczesne badania naukowe pozwoliły odkryć, że o ile w roku 1984 w prasie komunistycznej w Polsce ukazało się tylko 10 artykułów, to w prasie amerykańskiej w tym samym okresie tych artykułów było 1 798. Chmielewski i Drożak dokonali analizy zawartości treści materiałów prasowych, która pozwoliła im na ustalenie trzech obszarów tematycznych, wokół których koncentruje się amerykańska narracja prasowa przedstawiająca obronę krzyża w Zespole Szkół Rolniczych w Miętnej wiosną 1984 roku: 1. Obrona Krzyża manifestacją wiary młodzieży i osób im towarzyszących. 2. Obrona Krzyża walką o tożsamość narodową. 3. Obrona Krzyża konfrontacją społeczno-polityczną. Zagadnienia te wzajemnie się przenikają, a ich wspólnym mianownikiem są walka o obecność krzyża w przestrzeni publicznej oraz wiodący bohaterzy społeczni wydarzeń i narracji medialnej. Krucjata Jaruzelskiego i jego akcja dekrucyfikacyjna, polegająca na zdejmowaniu krzyży w urzędach, zakładach pracy i zwłaszcza w szkołach spowodowała m.in. że „nieznana wieś Miętne, z której lokalizacją geograficzną miały trudności nie tylko osoby spoza Polski, w krótkim czasie stała się znana w Ameryce Północnej. Mieszkańcy czterdziestu trzech stanów federalnych USA mogli czytać w codziennej prasie o obronie krzyża, którą zainicjowali nastoletni uczniowie z rolniczej szkoły na wsi oddalonej około 70 km na południe od Warszawy (a rural community 40 miles south of Warsaw)”. Tak oto lokalność stała się globalna, de facto z jednego powodu – wiary w Jezusa Chrystusa obrońców krzyża, który jest powszechnym znakiem chrześcijaństwa. Mocne poparcie papieża

---

⁵⁵ Z. JUŚKIEWICZ, *Komu to potrzebne?*, „Tygodnik Siedlecki” 5 (1984), nr 13, [b. s.].

⁵⁶ M. CHMIELEWSKI, Ł. DROŻAK, *Obrona krzyża w Miętnej w prasie amerykańskiej*, w: A. KICIŃSKI (red.), *Nauka o miłości, odwadze i Krzyżu*, s. 143-194. Artykuł zawiera bibliografię artykułów, które się ukazały o obronie krzyża w Miętnej oraz poziom kompensacji informacji prasowych o Miętnej w poszczególnych stanach USA w 1984 r.

Jana Pawła II dla strajkujących uczniów w Miętnej wzmocniło globalny charakter wydarzenia i wpisało się w aktywność Ojca Świętego wspierającego rodaków dążących do wyzwolenia spod reżimu komunistycznego rządu⁵⁷.

Na nic poszły wysiłki władzy, aby zagłuszać media „zachodnie” i nie dopuścić do kolportowania prasy podziemnej. Dokumenty zachowane w IPN pokazują „wściekłość” władz na postawę niezależności nauczycieli i uczniów broniących krzyże. Starania lewicy, aby tradycyjnie zrzucić winę na Kościół, na kler, że to on inspirował też nie przyniosły w dłuższej perspektywie owoców. Podczas tej akcji dekrucyfikacyjnej przeprowadzono setki szkoleń dla urzędników, dla nauczycieli i uczniów, robiono wszystko (łącznie z powoływaniem specjalnych zespołów), by „wynaleźć” argumenty za koniecznością ośmieszenia religii i jej znaków. Dziś odnalazły się programy KW PZPR w Siedlcach, które instruowały: jak o tym temacie mówić, aby pokazać, że jedyną słuszną sprawą jest nie wolność sumienia, a wymyślona świeckość szkoły, rozumiana jako walka z tym co duchowe, z tym co ma inny wymiar niż materialny i nie służy sprawie socjalizmu.

Akcja dekrucyfikacyjna przeprowadzona podczas krucjaty Jaruzelskiego była więc kolejnym przejawem walki lewicy z Kościołem katolickim w Polsce. Oprócz wymiaru duchowego miała inne swoje wymiary jak np. prawny czy ekonomiczny. Wcześniejsze wyrzucenie nauki religii ze szkoły zmusiło Kościół i jego wiernych do podjęcia ogromnego wysiłku organizacyjnego i finansowego. Podjęto ten wysiłek w każdej diecezji w Polsce. W 1987 r. w diecezji siedleckiej uczono religii rzymskokatolickiej w 442 domach prywatnych i 395 budynkach kościelnych. Dokumenty archiwalne obalają mit „miłego” i spokojnego uczenia w domach prywatnych i eklezjalnych. Wprowadzona konieczność rejestracji tzw. punktów katechetycznych, wywoływała lawinę zdarzeń – taka rejestracja działała jak donos na rodziny, które przyjmowały dzieci i młodzież na religię, stąd wielu nie zgłaszano. Za brak rejestracji punktu katechetycznego z momentem upływu terminu nakładano grzywnę w wysokości 1 000 złotych, a gdy to nie przynosiło zamierzonych rezultatów zwiększano karę pieniężną i grozono ściągnięciem jej poprzez postępowanie egzekucyjne. Pojawiały się opłaty karne. Manipulacja lewicy w tej krucjacie przeciwko krzyżowi i nauczaniu religii miała wcześniej i ma kolejne etapy: po wyrzuceniu religii ze szkoły w ramach rzekomych oszczędności, następuje kontrola punktów katechetycznych i próby zamknięcia ich z powodu niedostosowania przeciwpożarowego czy innego, a następnie pozorowany dialog, aby móc wpływać na program nauczania⁵⁸.

⁵⁷ *Tamże*, s. 175.

⁵⁸ Znane są w diecezji siedleckiej pojedyncze przypadki uczenia religii rzymskokatolickiej w tym okresie w szkołach publicznych na wsi. Witold Kurowski dyrektor szkoły podstawowej w Gołbądkach, w zimę roku szkolnego 1985/1986, nakazał nauczycielom zorganizowanie przeniesienia

W walkę z Kościołem było zaangażowanych wielu partyjnych funkcjonariuszy publicznych. Światło na to, jak intensywnie prowadzona była to walka rzucają liczby stanowisk kierowniczych opublikowane w 2020 r. Są to nazwiska ludzi, którzy prowadzili na etatach za pieniądze publiczne działalność przeciw Kościołowi i jego obrońcom⁵⁹. Publikujemy przybliżone dane UB z trzech województw, które dotyczyły diecezji siedleckiej. Zostało opuszczone województwo chełmskie, w skład którego wchodziły dekanaty włodawski i hański, bowiem w skład województwa siedleckiego wchodziło np. miasto Mińsk Mazowiecki, które nie należało do diecezji, a tu chodzi o dane szacunkowe.

Województwo białkopodlaskie⁶⁰ – 69 etaty kierownicze (Łosice, Międzyrzec Podlaski, Parczew, Radzyń Podlaski. Województwo lubelskie⁶¹: 96 etaty kierownicze (Ryki). Województwo siedleckie⁶² – 81 etatów licząc tylko naczelników razem z zastępcami i terenem (Garwolin, Łuków, Sokołów Podlaski i Węgrów). Razem 246 etatów kierowniczych UB na terenie diecezji siedleckiej nie licząc rzeszy milicjantów, urzędników i przedstawicieli partii. Należy jeszcze ukazać stosunek Urzędu do spraw wyznań do obowiązującego wówczas prawa. Syntetycznie to określiła Katarzyna Krzysztofek-Strzała z Uniwersytetu Jagiellońskiego: „Dającą się uchwycić cechą działalności Urzędu do spraw Wyznań było to, że powierzone mu sprawy rozpatrywał tak, jak życzyły sobie tego władze. Działo się tak nawet wówczas, gdy z góry było wiadomo, iż konkretne rozwiązanie jest skazane na niepowodzenie i w świetle obowiązujących przepisów nie da się go zrealizować”⁶³. Jest to dobra synteza, która służy zrozumieniu dzisiejszej krucjaty lewicy w ograniczaniu możliwości nauczania religii rzymskokatolickiej w szkołach na zasadach normalnego przedmiotu szkolnego.

---

nauczania religii z domu prywatnego, w którym popsulo się ogrzewanie, do szkoły, aby dzieci się nie przeziębiły. Ówczesnym katechetą był wikariusz z parafii Podwyższenia św. Krzyża w Łukowie – ks. Henryk Skolimowski.

⁵⁹ Nie tylko ze względu na obecną lokalizację WSD w Siedlcach warto poznać historię „rozpracowywania” Stanisława Karpika ur. w Starym Opolu k. Siedlec, aby zobaczyć ilu funkcjonariuszy obserwowało i opisywał jego „działalność klerikalną”, charytatywną i patriotyczną, ilu rozbijało jego prywatną kapliczkę koło domu, ilu go za karę osadzało w Szpitalu Psychiatrycznym w Łukowie, czy w areszcie w Białej Podlaskiej i Włodawie, skąd uciekł. Zob. np. B. WÓJCİK, *Młodzież antysystemowa w Polsce południowo-wschodniej, Wybór dokumentów*, Rzeszów 2016, s. 142-143; BIULETYN INFORMACJI PUBLICZNEJ. IPN. KOMISJA ŚCIGANIA ZBRODNI PRZECIWKO NARODOWI POLSKIEMU, S. Karpik, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/51171> [01.11.2024].

⁶⁰ M. CHOMA-JUSIŃSKA, S. POLESZAK, R. SURMACZ, *Województwo białkopodlaskie*, w: P. PIOTROWSKI (red.), *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. III, Warszawa 2008, s. 74-77.

⁶¹ *Tamże*, *Województwo lubelskie*, s. 187-192.

⁶² *Tamże*, *Województwo siedleckie*, s. 261-264.

⁶³ K. KRZYSZTOFEK-STRZAŁA, *Stosowanie prawa wobec Kościołów i związków wyznaniowych przez Urząd do spraw Wyznań. Wybrane zagadnienia*, w: R. ŁATKA (red.), *Urząd do spraw Wyznań. Struktury – działalność – ludzie*, s. 404.

Zakończenie

Archiwa Państwowe, IPN i inne instytucje z różnych części Polski i świata dostarczają nam co raz więcej dokumentów dotyczących badanych okresów rządów B. Bieruta, W. Gomułki czy W. Jaruzelskiego. Informacje ogólne dotyczące walki lewicy przeciwko Kościołowi katolickiemu na poziomie ogólnopolskim były znane. Obecne prace naukowe, aby pogłębić badane zagadnienia, koncentrują się na konkretnych regionach czy kwestiach ukazując czasami wycinkowość zachowanych źródeł, ale i możliwość odszyfrowania nazwisk czy struktur lokalnych, które te batalie o krzyże i nauczanie religii w szkole prowadziły bezwzględnie. Tak było w przypadku stłumieniu strajku w Miętne, gdzie po prostu zniszczono wiele dokumentów. Cała sprawa nie miała wyjść na jaw. Miała być wymazana z pamięci. Na szczęście wiele udało się wydobyć z różnych innych źródeł i udowodnić, że Miętne to kolejne polskie Termopile, w których tak niewielu bohaterów powstrzymało tak wielu kulturowych barbarzyńców.

Lewicowe krucjaty przeciwko Krzyżowi i nauce religii rzymskokatolickiej w szkole publicznej miały konkretnych przywódców i swój kontekst społeczno-polityczny. Podsumowując należy stwierdzić, że lewica podczas każdego z wcześniejszych etapów walki o krzyże i nauczanie religii rzymskokatolickiej w szkole używała ciągle podobnych argumentów podkreślając, że nieuzasadniona dezaprobaty Kościoła dla szkoły tzw. świeckiej to synonim braku uznania postępu cywilizacyjnego i braku poszanowania praw wolnościowych wychowanków i nauczycieli niewierzących. Wzmacniała to przesłanie podkreślając swobodę do prywatnego wyznawania wiary. Na każdym etapie akcentowała marksistowski/laicki światopogląd i rzekome postępowanie wyrzekające się jakiegokolwiek dyskryminacji uczniów uczęszczających na religię – oczywiście do punktów katechetycznych prowadzonych przez Kościół. To według lewicy pozwalało uniknąć konfliktów na tle wyznaniowym i zapewniało równe prawa uczniom o rozmaitych światopoglądach. Analiza zarówno podstaw prawnych o wolności sumienia i wyznania zawartych w dokumentach PRL jak i praktyki jednoznacznie prowadzi do wniosku, że ani w teorii, ani w praktyce programowa laicyzacja szkolnictwa w PRL nie była procesem neutralnym⁶⁴. Krucjata lewicy miała jasne cele związane z wrogą postawą wobec Kościoła katolickiego. Po pierwsze zmierzała do usunięcia krzyży („emblematów religijnych”) z przestrzeni szkoły, a po drugie zawsze dążyła do usunięcia nauczania religii rzymskokatolickiej ze szkoły. Oczywiście do tego dołączały

---

⁶⁴ M. WIŚNIEWSKA, Eryk Sztekker – „pracownik merytoryczny” Urzędu do spraw Wyznań, w: R. ŁATKA (red.), *Urząd do spraw Wyznań. Struktury – działalność – ludzie*, s. 485. Więcej zob. A. MEZGLEWSKI, *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce w latach 1944-1980*, Lublin 2004.

procedury prawne i złośliwa praktyka nadzoru pedagogicznego, aby zlikwidować wszelkie szkolnictwo katolickiego. Dołączał do tego zakaz działania wszelkich organizacji młodzieżowych o profilu katolickim, w którym miejsce wysyłano zawsze jakiej przybudówki partii komunistycznej (np. ZMP – Związek Młodzieży Polskiej) czy dziś coś w rodzaju „woke” (wokeizm z mechanizmem „cancel culture”) radykalną odmianę nie tylko lewicowości, która jest wyczulona na wszelką obecność wartości chrześcijańskich i chciałaby ją całkowicie wymazać z życia oraz przede wszystkim zamknąć Kościół katolicki w jakimś rodzaju getta.

* * *

STRESZCZENIE

W historii Polski ataki lewicy na obecność symboli religijnych, zwłaszcza krzyży w przestrzeni publicznej, czy próby usunięcia nauczania religii rzymskokatolickiej ze szkół publicznych to swoisty papierek lakmusowy szerszego problemu, który pozwala przetestować reakcję społeczeństwa, czy już można zacząć zrealizować swój główny cel polityczny, dotyczący całkowitego usunięcia Kościoła z życia państwa i narodu. Temat walki z religią w przestrzeni publicznej jest procesem, który swoje główne źródła ma w czarnych latach komunizmu, a którego zwolennicy kultywują tradycje tamtych czasów, korzystając z tego samego języka i z podobnych metod.

Analizy podjęte w niniejszym opracowaniu zmierzają do poszukiwania odpowiedzi: kto prowadził główne lewicowe krucjaty przeciwko Krzyżowi i nauce religii rzymskokatolickiej w szkole publicznej oraz czym charakteryzują się poszczególne etapy tej bitwy o umysły i dusze? Tam gdzie pozwalały odnalezione źródła odpowiedź dotyczy również diecezji siedleckiej.

SUMMARY

Left-wing crusades against the Cross and the Roman Catholic religious education in a public school

In the history of Poland, the left's attacks on the presence of religious symbols, especially crosses in public space, or its attempts to remove the teaching of the Roman Catholic religion from public schools, are a kind of litmus test of a broader problem that allows one to test the public's reaction as to whether one can already

begin to realise one's main political goal of completely removing the Church from the life of the state and the nation. The subject of the fight against religion in the public space is a process that has its main origins in the black years of communism, and whose proponents cultivate the traditions of those times, using the same language and similar methods.

The analyses undertaken in this paper aim to seek answers: who led the main left-wing crusades against the Cross and the teaching of Roman Catholicism in public school, and what characterises the various stages of this battle for minds and souls? Where sources found allowed, the answer also applies to the Diocese of Siedlce.

BIBLIOGRAFIA

- [ba.], (1984). Rozwój ruchu zawodowego. Stosunki państwo – kościół. Spotkanie z dziennikarzami zagranicznymi. *Trybuna Ludu* 37, nr 63, 2.
- Belina, D. (2017). *Koncepcja matury z religii w Republice Federalnej Niemiec. Studium katechetyczne*. Kielce: Jedność.
- Bereszczyński, Z. (2020). Prawe ramię partii w walce z Kościołem. Działalność terenowych struktur Urzędu do spraw Wyznań na przykładzie województwa opolskiego. W: R. Łatka (red.), *Urząd do spraw Wyznań. Struktury – działalność – ludzie*, t. 1. *Struktury wojewódzkie i wybrane aspekty działalności* (108-217). Warszawa: IPN.
- Biuletyn Informacji Publicznej. IPN. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. S. *Karpik*. Pobrano z: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/51171> [01.11.2024].
- CEI Servizio Nazionale per l'IRC (2010). „*Io non mi vergono del vangelo*” (Rm 1,16). *IRC per ina cultura al servizio dell'uomo*. Bologna: EDB.
- Charczuk, W. (2008). Uroczysko Baran. W kręgu zbrodni (materiały sesyjne), Kąkolewnica 2007. *Radzyński Rocznik Humanistyczny* 5, 280-286.
- Chmielewski, M., Drożak, Ł. (2024). Obrona krzyża w Miętmem w prasie amerykańskiej. W: A. Kiciński (red.), *Nauka o miłości, odwadze i Krzyżu*. 40. *Rocznica obrony Krzyża w Zespole Szkół Rolniczych w Miętmem* (143-194). Kielce: Jedność.
- Choma-Jusińska, M., Poleszak, S., Surmacz, R. (2008). Województwo białkopodlaskie. W: P. Piotrowski (red.), *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. III (74-77). Warszawa: IPN.

- Choma-Jusińska, M., Poleszak, S., Surmacz, R. (2008). Województwo lubelskie. W: P. Piotrowski (red.), *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. III (187-192). Warszawa: IPN.
- Choma-Jusińska, M., Poleszak, S., Surmacz, R. (2008). Województwo siedleckie. W: P. Piotrowski (red.), *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. III (261-264). Warszawa: IPN.
- Conferenza Episcopale Italiana servizio nazionale per l'IRC (red.), (2008). *L'Insegnamento della religione risorsa per Europa. Atti della ricerca del Consiglio delle Conferenze Episcopali d'Europa*. Leumann TO: Editrice Elledici.
- Czerkawski, J., Szyszka, A. (2024). Strajk o krzyże we Włoszczowie – bezinteresowna miłość do krzyża. Analiza rozwiązań prawnych obowiązujących w okresie 1945-1984. W: A. Kiciński (red.), *Nauka o miłości, odwadze i Krzyżu* (195-246). Kielce: Jedność.
- Dziurok, A. (2020). *Wojny krzyżowe. Katolicy świeccy w obronie krzyża i nauki religii*. Pobrano z: <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/wladyslaw-gomulka/43204,Wojny-krzyzowe-Katolicy-swieccy-w-obronie-krzyza-i-nauki-religii.html> [10.10.2024].
- Falski, M. (1943). *Elementarz*. Jerozolima: Urząd Oświaty i Spraw Szkolnych.
- Gigilewicz, E. i in. (red.), (2018). *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. I-II. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Goliszek, P. (2020). Nauczanie religii w polskich przedszkolach i szkołach publicznych. *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie XIII*, nr 2, 177-195.
- Gołębiewski, M., Zadroźniak, K. (2024). Obrona krzyża w Miętnej w wybranej prasie polskiej. Perspektywa medialna. W: A. Kiciński (red.), *Nauka o miłości, odwadze i Krzyżu*. 40. *Rocznica obrony Krzyża w Zespole Szkół Rolniczych w Miętnej* (195-246). Kielce: Jedność.
- Gromada, B. (2000). *Szkoły Sióstr Nazaretanek w okresie Polski Ludowej*. Lublin: TN KUL.
- Instrukcja Wicedyrektora Gabinetu Ministra z dn. 12 maja 1958 r. (Nr GM 1-594/58) w sprawie zatrudniania w roku szkolnym 1958/59 nauczycieli religii nie posiadających przepisanych kwalifikacji. W: *Dziennik Urzędowy Ministra Oświaty*. Warszawa, 15 lipca 1958 r., nr 8, poz. 103.
- Instrukcja z dn. 12 IX 1961 r. (Nr GM 2-3968/61) w sprawie rejestracji punktów katechetycznych. W: *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty*. Warszawa, 30 września 1961 r., nr 11, poz. 144.

- Juśkiewicz, Z. (1984). Komu to potrzebne?, *Tygodnik Siedlecki* 5, nr 13, [b. s.].
- Kiciński, A. (2005). Tra parrocchia e scuola. L'evoluzione della catechesi in Polonia negli anni 1918-2001 (I parte). *Salesianum* 67, nr 2, 331-366.
- Kiciński, A. (2005). Tra parrocchia e scuola. L'evoluzione della catechesi in Polonia negli anni 1918-2001 (II parte). *Salesianum* 67, nr 3, 479-505.
- Kiciński, A. (2006). Tra parrocchia e scuola. L'evoluzione della catechesi in Polonia negli anni 1918-2001 (III parte). *Salesianum* 68, nr 1, 101-127.
- Kiciński, A. (2012). Nauczanie religii w Europie. *Katecheta* 56, nr 10, 4-15.
- Kiciński, A. (2024). Wprowadzenie. W: Tenże (red.), *Nauka o miłości, odwadze i Krzyżu. 40. Rocznica obrony Krzyża w Zespole Szkół Rolniczych w Miętnej* (7-16). Kielce: Jedność.
- Kiciński, A. (red.). (2024). *Nauka o miłości, odwadze i Krzyżu, 40. Rocznica obrony Krzyża w Zespole Szkół Rolniczych w Miętnej*. Kielce: Jedność.
- Kiciński, A., Annicchiarico, V. (2022). The Cultural Dimension of Catholic Liturgical Rites in Catholic Religious Education in the Context of the Objectives of the Education System in Italy. *Verbum Vitae* 40, nr 4, 843-868.
- Kielan, A. (2012). *Modele nauczania religii rzymskokatolickiej w krajach europejskich*. Kraków: Wydawnictwo UNUM.
- Kielan, A., Panuś, T. (2010). *The perspectives of catechesis in Europe*. Kraków: Wydawnictwo UNUM.
- Kindracki, P. (2009). *Katechizacja dzieci i młodzieży w diecezji siedleckiej w latach 1961-1990*. Siedlce: Unitas.
- Kolasa, K. (2011). Szkoła Salezjanek w Łodzi 1930-1963. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 95, 49-71.
- Konopka, H. (1995). *Religia w szkołach Polski Ludowej. Sprawa nauczania religii w polityce państwa (1944-1961)*. Białystok: Dział Wydawnictw Filii UW w Białymstoku.
- Kopka, B., Majchrzak, G. (red.), (2001). *Stan wojenny w dokumentach władz PRL 1980-1983*. Warszawa: IPN.
- Kopka, B., Majchrzak, G. (2001). Wstęp. W: B. Kopka, G. Majchrzak, *Stan wojenny w dokumentach władz PRL 1980-1983* (13-26). Warszawa: IPN.
- Krzysztofek-Strzała, K. (2020). Stosowanie prawa wobec Kościołów i związków wyznaniowych przez Urząd do spraw Wyznań. Wybrane zagadnienia. W: R. Łatka

- (red.), *Urząd do spraw Wyznań. Struktury – działalność – ludzie*, t. 1. *Struktury wojewódzkie i wybrane aspekty działalności* (401-414). Warszawa: IPN.
- Łatka, R. (red.), (2020). *Urząd do spraw Wyznań. Struktury – działalność – ludzie*, t. 1. *Struktury wojewódzkie i wybrane aspekty działalności*. Warszawa: IPN.
- Mach, E. (2010). Rozwój i transformacja polskiego szkolnictwa po II Wojnie Światowej. W: W. Kozub-Ciembroniewicz, B. Szlachta (red.), *Polska XX wieku* (219-250) Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Magier, D. (2014). *Godzina cierpienia. Żołnierze podziemia antykomunistycznego w areszcie śledczym Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Radzynie Podlaskim (1944-1954)*. Radzyń Podlaski: Radzyńskie Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych.
- Magier, M. (2024). Komunistyczna zbrodnia na uroczysku „Baran” w Kąkolewnicy w powiecie radzyńskim – rekonosans badawczy. *Radzyński Rocznik Humanistyczny* 22, 119-131.
- Mąkosza, P., Zajac, M. (2009). *Faithfulness to God and to people. Religious education in Poland*. W: H.G. Ziebertz, U. Riegel (red.), *How teachers in Europe teach religion. An international empirical study in 16 countries* (169-180). Münster: LIT Verlag.
- Mezglewski, A. (2004). *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce w latach 1944-1980*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Mickiewicz, A. (1974). *Dziady*. Warszawa: Wyd. Czytelnik.
- Myszor, J. (1989). Życie i działalność ks. bp. Herberta Bednorza (1908-1989). Szkic biograficzny. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 22, 15-23.
- Okólnik Ministra Oświaty nr 26 z dn. 4 sierpnia 1958 r. (GM. 3145/58) w sprawie przestrzegania zasad świeckości szkoły. W: *Dziennik Urzędowy Ministra Oświaty*. Warszawa, 11 sierpnia 1958 r., nr 9, poz. 123.
- Okólnik Ministra Oświaty nr 32 z 11 grudnia 1956 r. (GM. 1-3296/56) w sprawie wykonania zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 8 XII 1956 r. Nr GM. 1-3296/56 o nauczaniu religii w szkołach. W: *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty*. Warszawa, 31 grudnia 1956 r., nr 16, poz. 157.
- Osewska, E. (2008). *Edukacja religijna w szkole katolickiej w Anglii i Walii w świetle „Living and Sharing Our Faith. A National Project of Catechesis and Religious Education”*. Tarnów: Biblos.
- Piotrowski, P. (red.), (2008). *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. III. Warszawa: IPN Komisja Ścigania Zbrodni przeciw Narodowi Polskiemu.

Pruszyński, K. (1946). Wywiad z Prezydentem Bierutem. *Rzeczpospolita* (24.11.1946), nr 322 (818), 1.

Przyszłość jest teraz. Priorytety programowe Nowej Lewicy. Materiał do dyskusji (2021). Pobrano z: <https://lewica.org.pl/images/dokumenty/Przysz%C5%82o%C5%9B%C4%87-Jest-Teraz-Priorytety-Programowe-Nowej-Lewicy.pdf> [10.10.2024].

Raina, P. (1994). *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989. Dokumenty*, t. 1, 1944-1959. Poznań: W Drodze.

Słownik Języka Polskiego PWN (b. r.). *Krucjata*. Pobrano z: <https://sjp.pwn.pl/sjp/krucjata;2475592.html> [27.10.2024].

Statut Nowej Lewicy. Pobrano z: https://lewica.org.pl/images/Statut_Nowej_Lewicy_uchwalony_20.12_copy_copy.pdf [10.10.2024].

Szczepaniak, J. (2006). Konflikt pomiędzy państwem a Kościołem dotyczący rozporządzeń wykonawczych do Konkordatu z 1925 roku w sprawach nauczania religii w szkołach. *Krakowskie Studia Międzynarodowe* 3, nr 3, 69-97.

Trepka, T. (2024). *Ziemia świętokrzyska w końcowym okresie II wojny światowej*. Pobrano z: <https://echodnia.eu/swietokrzyskie/ziemia-swietokrzyska-w-koncowym-okresie-ii-wojny-swiatowej-zobacz-archiwalne-zdjecia/ar/c1-18226537> [31.10.2024].

Ustawa z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania. W: *Dziennik Ustaw*, nr 32, poz. 160.

Waśko, A. (2024), „Rząd dusz”. Pisarz jako przywódca i reprezentant narodu. Pobrano z: <https://www.omp.org.pl/arttykul.php?artykul=187> [24.02.2024].

Wiśniewska, M. (2020). Eryk Sztekker – „pracownik merytoryczny” Urzędu do spraw Wyznań. W: R. ŁATKA (red.), *Urząd do spraw Wyznań. Struktury – działalność – ludzie*, t. 1. *Struktury wojewódzkie i wybrane aspekty działalności* (452-504). Warszawa: IPN.

Wójcik, B. (2016). *Młodzież antysystemowa w Polsce południowo-wschodniej. Wybór dokumentów*. Rzeszów: IPN.

Wójcik, L. (1989). *Sakralizacja szkół jako problem pracy operacyjnej na przykładzie konfliktu w ZSR w Miętnej koło Garwolina*. Legionowo: Wyższa Szkoła Oficerska MSW im. F. Dzierżyńskiego (mps).

Zapis dyskusji na posiedzeniu Biura Politycznego KC PZPR w dniu 11 czerwca 1982 r., (2001). W: B. Kopka, G. Majchrzak (red.), *Stan wojenny w dokumentach Władz PRL 1980-1983* (231-232). Warszawa: IPN.

Zarządzenie Ministerstwa Oświaty z dn. 19 sierpnia 1961 r. w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych. W: *Dziennik Urzędowy Ministra Oświaty*. Warszawa, 20 sierpnia 1961 r., nr 10, poz. 124.

Zarządzenie Ministra Oświaty z 8 grudnia 1956 r. (Nr GM 1-3269/56) w sprawie nauczania religii w szkołach. W: *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty*. Warszawa, 31 grudnia 1956 r., nr 16, poz. 156.

Zarządzenie Ministra Oświaty z dn. 4 sierpnia 1958 r. (Nr GM. 1-3146/58) w sprawie nauczycieli religii. W: *Dziennik Urzędowy Ministra Oświaty*. Warszawa, 11 sierpnia 1958 r., nr 9, poz. 121.

Żaryn, J. (2003). *Dzieje Kościoła Katolickiego w Polsce (1944-1989)*. Warszawa: Wyd. Neriton.

Żaryn, J. (2024). Miętne czyli Września najmłodszego pokolenia „Solidarności” (grudzień 1983 – kwiecień 1984). W: A. Kiciński (red.), *Nauka o miłości, odwadze i Krzyżu. 40. Rocznica obrony Krzyża w Zespole Szkół Rolniczych w Miętnem (117-134)*. Kielce: Jedność.

Żebrowski, L. (2015). *W szponach czerwonych, Komunizm i (post)komunizm w Polsce po 1944 r.* Warszawa: Spes.